

ATATÜRK VE BURJUVAZİ

1 Mart 2022

Yıldırım Koç

Kurtuluş Savaşı'mızın sınıfsal niteliğini ve ardından Kemalist Devrim'i ve Atatürk'ü doğru biçimde anlayabilmek için, (1) Osmanlı'da ve özellikle 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, (2) Kurtuluş Savaşı sürecinde ve (3) 1923-1945 döneminde Türkiye'de burjuvazinin nesnel durumunu ve tavrını bilmek gerekiyor. Ne yazık ki, bu konuda yapılmış olan çalışmalar yeterli değil. Bu çalışma bu soruları özet bir biçimde yanıtlamayı amaçlamaktadır.

"Burjuvazi", kapitalizm çağında genel olarak, üretim araçlarına sahip olan ve ücretli emek istihdamı yoluyla üretim araçlarını işleten sınıf olarak tanımlanır. Ancak, kapitalizm çağında üretim sürecinde doğrudan yer almayan sermaye sahipleri (tüccarlar, bankerler, vb.) ve hatta servetlerinin getirisıyla (faiz, hisse senedi temettüsü, kira, vb.) geçinen zengin kesimler de burjuvazi olarak nitelendirilebilir.

Tefeci ve ticaret sermayesi kapitalizm öncesi dönemlerde de belirli kişilerin elinde birikiyordu. Kapitalizm-öncesi üretim biçimlerinde faaliyette bulunan tefeci ve tüccarları "burjuva" kabul etmek doğru değil; ancak kapitalist üretim biçiminin doğrudan veya ticaret yoluyla dolaylı olarak hakim olduğu durumlarda, tefecileri ve tüccarları da "burjuva" olarak sayabiliriz. Osmanlı'da burjuvazinin gelişimine bu çerçevede bakmak yararlıdır.

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında burjuvazinin önemli bir bölümünü, Avrupa burjuvazisi ve Levantenler oluşturuyordu. Osmanlı Devleti'nde ticaret, madencilik, tarım, sanayi, ulaştırma ve finans sektörlerinde yatırım yapmış olan çok sayıda Avrupalı sermayedar, Osmanlı ekonomisinde önemli bir yer tutuyordu. Osmanlı'da geçici olarak bulunan bu sermayedarların yanı sıra, birkaç kuşaktır Osmanlı'da yerleşmiş ve ancak yabancı uyruklu olmayı sürdüren Levantenler de Osmanlı burjuvazisinin önemli bir unsuruydu. Bunlar, kendi devletleriyle yakından bağlantılıydı ve Osmanlı'da faaliyet gösteren yabancı ticaret odalarında da örgütlenmişlerdi.

Osmanlı'da yerli ticaret, finans ve sanayi burjuvazisinin çok büyük bölümü, gayrimüslim azınlık kökenliydi ve Avrupalı sermayedarlar ve devletlerle çok yakın bir işbirliği içinde yaşıyor ve faaliyet gösteriyordu. Bunların bir bölümü, kapitülasyonların yabancı uyruklu sermayedarlara sağladığı avantajlardan ve yabancı devletlerin koruyuculuğundan yararlanmak amacıyla Avrupalı devletlerin uyruğuna geçmişti. Avrupalı devletlerin uyruğuna geçmenin diğer avantajları, cizye vergisinden ve müsadereden de kurtulmaktı. Yabancı ülke uyruğuna geçenler, 1909 yılında gündeme gelen askerlik yükümlülüğünden de muaf oluyordu. Bu burjuvazinin büyük bölümü 1912-1913 Balkan Savaşları, 1914-1918 Dünya Savaşı ve 1919-1922 Kurtuluş Savaşı sürecinde, düşmanla işbirliği yaptıkları için, belirli dönemlerde tasfiye oldu veya tasfiye edildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin özellikle Dünya Savaşı sürecinde esnaf ve eşraftan bir "milli burjuvazi" yaratma çabaları ise, 1918-1922 yıllarındaki işgal döneminde fazla bir iz bırakmadan silindi. 1923-1945 döneminde ağırlıklı olarak İstanbul ve İzmir'deki gayrimüslim azınlık burjuvazisi, Kurtuluş Savaşı öncesi ve süresindeki işbirlikçiliklerinin bedelinin ödettirilmesi korkusuyla yaşıyordu. Nitekim, bu bedel bir süreç içinde bir ölçüde ödettirildi de. Bu nedenlerle, Türk Kurtuluş Savaşı'na "milli burjuvazi"nin önderlik ettiği, Kurtuluş Savaşı sonrasındaki dönemde de ülkeye "milli burjuvazi"nin ve hatta "burjuvazi"nin hakim olduğu biçimindeki görüşler gerçekliği yansıtmaz. Bu yanlış görüşler temelinde formüle edilen politikalar da başarısızlıkla sonuçlandı.

Kurtuluş Savaşı süresince Anadolu'da Rifat Börekçi gibi vatansever din adamları mücadeleye büyük destek verdiler. Ancak Halife, Şeyhülislam ve din adamlarının büyük çoğunluğu, işgalci güçlerle birlikte davrandı ve millici güçlere karşı gerici ayaklanmalar örgütledi. Kurtuluş Savaşı sırasında büyük zorluklara neden olan bu ihanet, Cumhuriyet döneminde insanların din adamlarının kulluğundan kurtarılmasını ve laik bir düzenin kurulabilmesini kolaylaştırdı. Atatürk'ün, işgalcilerle işbirliği yapmış olan din adamlarına ödenecek diyeti yoktu. Bu kesimler Atatürk döneminde toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlardaki uygulamalara itiraz etmeye kalktıklarında, sert biçimde cezalandırıldı.

Kurtuluş Savaşı sürecinde Kürt aşiretlerinin ve Kürtlerin katkıları oldu ve 1921 yılı Ocak ayında kabul edilen Anayasa'da devletin birçok yetkisinin yerel yönetimlere devredileceğine ilişkin bir hüküm yer aldı. Ancak mücadelenin yaşamsal önemdeki bir döneminde, Yunanlıların İkinci İnönü Savaşı için saldırıya başlamasından önce 6 Mart 1921 tarihinde başlatılan Koçgiri Ayaklanması büyük sorunlar yarattı. O tarihte büyük sıkıntılara neden olan bu ve benzeri etnik kökenli ayaklanmalar, Cumhuriyet döneminde "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkının Türk milletini oluşturmasını" kolaylaştırdı. Atatürk'ün, işgalcilerle işbirliği yapmış olan etnisitelere ödenecek diyeti yoktu. Cumhuriyet döneminde bu tür bölücülük yapanlar sert biçimde cezalandırıldı.

Benzer bir süreç burjuvazi açısından da yaşandı. Kurtuluş Savaşı'nda mücadeleye önemli katkılarda bulunan bir "milli burjuvazi" yoktu. Emekçi kökenli bir grup vatanseverin önderliğindeki eşraf ve köylülük, ülkemizi yok olmaktan kurtardı. Osmanlı'nın, büyük çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu ticaret, finans ve sanayi burjuvazisi, işgalcilerin işbirlikçisiydi. Bu işbirlikçilerin önemli bölümü 1922 yılının sonlarından itibaren ülkemizi terk etti. Yabancı işletmelerin önemli bölümü de millileştirildi ve devletleştirildi; yabancı uyruklu sermayedarların büyük bölümü ülkemizden ayrıldı. Kurtuluş Savaşımız, Osmanlı burjuvazisine de karşı bir mücadeleydi. Kurtuluş Savaşımız, Osmanlı burjuvazisine, burjuva oldukları için değil de hain oldukları için, darbe indirdi. Osmanlı burjuvazisinin Cumhuriyet dönemine devredilen kalıntıları da, kendilerinden ne zaman ve nasıl hesap sorulacağına korkusuyla yaşadılar. Gidenlerin yerini, İttihatçıların yaratmaya çalıştığı "milli burjuvazi" değil, kamu mülkiyeti veya Atatürk'ün uyguladığı biçimiyle devletçilik doldurdu. Atatürk'ün bir "milli burjuvazi"ye ödenecek diyeti yoktu.

Osmanlı'da ve Atatürk döneminde burjuvazinin durumu ve niteliğini incelemeyen yapılan önyargılı değerlendirmeler temelden hatalıdır. Atatürk'ün Türkiye'ye özgü sosyalizm anlayışı, işçi sınıfının nicel ve nitel olarak çok zayıf olduğu ve mavi yakalı işçilerin çoğunun Kurtuluş Savaşı sürecinde sessiz kaldığı ve köylülüğün de toprak ağalarına, şeyhlere ve aşiret reislerine karşı bir mücadelesinin bulunmadığı koşullarda, bu temelde, adım adım inşa edildi.